

**Н. П. СВИРИДЮК**

### **ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНОГО КОНФЛІКТУ**

*Рассматривается понятие и функции юридических конфликтов, их значение в профессиональной деятельности юриста-правоохранителя.*

*In the article concepts and kinds of law conflicts functions, their roles in the lawyer professional activities are considered.*

Конфлікт – явище не надумане, а породжене реальними суперечностями, що існують у всіх сферах життя громадянина, суспільства і держави. Зустрічаються конфлікти різного типу, вони бувають більш, або менш гострими, стимулюючими рух вперед і такі, що породжують тупикові ситуації.

Конкретні питання конфліктології в аспекті соціолого-правового, психологічного, праксеологічного аналізу висвітлюється в працях С.Алімова, Г.Антонова-Романовського, Л.Волошиної, О.Баєва, О.Бандурки, В.Друзя, Б.Водолазького, Н.Грішиної, М.Гутермана, Д.Зеркіна, В.Кожевникова, Н.Крогіус, В.Кудрявцева, С.Кудрявцева, Г.Ложкіна, Н.Повякель, М.Панова, Л.Герасіної, В.Тація, Ю.Тодики, Т. Соловійової, Н.Монохіної, О. Ставицької, М.Філімонова та ін. Проте потребує глибшого дослідження проблема аналізу функцій юридичного конфлікту в суспільному розвитку.

У конфліктології сформувалися два напрями. Прихильники одного з них, який простежується ще від Арістотеля, Гоббса, Гегеля, Маркса, а в сучасний період ґрунтовно розвинений Р.Дарендорфом, Л.Козером, Л.Крісбергом, А.Рапопортом, розглядають конфлікт як природну складову суспільного процесу, що є цілком нормальним і навіть необхідним явищем. Модель конфліктного розуміння суспільного життя вперше була ґрунтовно викладена Л.Козером, який обґрунтував позитивні функції конфлікту в суспільній життєдіяльності, його корисність в оновленні й стабілізації соціальних систем і відносин. За Козером, конфлікт – це страхуючий клапан соціального організму, що дає змогу через подальші реформи й інтеграційні зусилля на новому рівні приводити його у відповідність з умовами, що змінилися. «Еластичне суспільство отримує користь з конфліктів, оскільки такі процеси допомагають модифікувати і створювати норми, що забезпечують його продовження в умовах, що змінилися»<sup>1</sup>.

---

© СВИРИДЮК Наталія Петрівна – здобувач Київського національного університету внутрішніх справ

На думку Р.Дарендорфа, «для реального світу необхідне перехрещення різних поглядів, конфліктів, змін. Саме конфлікт і зміни дають людям свободу»<sup>2</sup>. «Те, що конфлікти в суспільстві – звичайна справа, свідчить про їх постійний характер і поширеність, – зазначає Ю.Г. Запрудський. – Так само, як спокій, конфлікт може виступати переконливою ознакою природного перебігу суспільного життя. ... Конфлікт не зникає, отримавши певне вирішення, а лише переходить в інший стан, в іншу форму руху в завжди внутрішньоконфліктному житті. Будь-яке закінчення соціального конфлікту містить в собі умову майбутнього конфлікту»<sup>3</sup>.

Прихильники іншого напрямку, який бере свій початок від Платона, Руссо, Канта, а потім був розвинений Е.Дюркгеймом, Т.Парсонсом, виступають за згоду і консенсус. У конфлікті ж бачать лише руйнівну силу, дисфункцію, тлумачивши його як патологію, як негативне, деструктивне явище, що порушує нормальне функціонування соціальної системи.

Начебто один напрям виключає інше. Насправді ж вони відображають реальні явища. Твердження, що відстоюють консенсусну або конфліктну природу суспільства, при всій своїй зовнішній протилежності, лише разом дають можливість відтворити справжню сутність суспільних процесів, їх динаміку, внутрішні суперечності й неоднозначність. Як позитивне припускає наявність негативного, так і самі поняття згоди і консенсусу виявляються невизначеними без понять боротьби і конфлікту. Конфлікт за своєю природою є різноплановим і комплексним явищем, а, отже, не завжди може бути лише негативним або лише позитивним. Тому, мабуть, підхід до оцінки конфліктів, заснований на абсолютизації негативного або позитивного початку, є швидше за все неправильним.

Усі зміни в конфлікті, як позитивні, так і негативні, відбуваються одночасно у взаємозв'язку один з одним. І лише після його закінчення, зробивши аналіз, можна виділити основний напрям конкретного конфліктного процесу. Якщо конфлікт мирний, легалізований, інституціоналізований і вирішив суперечності, що лежали в його основі, без негативних суспільних наслідків, то в цілому він буде позитивно-функціональним.

Перш, ніж з'ясовувати функції конфлікту, необхідно визначитися щодо його шкоди або користі. У науковій літературі досить часто висловлюється позиція, що дає негативну оцінку даному явищу. Наведемо точку зору А.В.Дмитрієва і В.Н.Кудрявцева щодо шкідливості й користності конфлікту: «Насправді конфлікт корисний тим, що так чи інакше він вирішує суперечить. Але якою ціною? Шляхом руйнування або серйозного пошкодження системи, а то й за допомогою знищення однієї із сторін. Краще, якщо об'єктивну суперечність не доводити до конфлікту, а усунути мирними, цивілізованими засобами. Тому про корисність конфліктів, на наш погляд, можна говорити лише у конкретних випадках, при цьому достатньо умовно»<sup>4</sup>. Природньо, було б краще, якби суперечності усувалися іншим шляхом, неконфліктним, але не завжди конфлікт є лише негативним явищем.

У науковій літературі з юридичної конфліктології функції юридичного конфлікту недостатньо розкриті. Це, мабуть, пов'язано з тим, що дослідники юридичного конфлікту ставляться до нього як до негативного явища<sup>5</sup>.

Розглянемо спочатку, як розкриті в загальній конфліктологічній науці функції соціального конфлікту. В зарубіжній літературі основний внесок в їх дослідження вніс Л.Козер. У своїй праці "Функції соціального конфлікту"<sup>6</sup> він виділив шістнадцять функцій, які варто хоча б перерахувати, згрупувавши однотипні.

Отже, функціями конфлікту є: створення груп, встановлення і підтримка нормативних і фізичних меж груп<sup>7</sup>; встановлення і підтримка щодо стабільної структури внутрішньогрупових і міжгрупових відносин, інтеграція й ідентифікація, соціалізація і адаптація як індивідів, так і груп<sup>8</sup>; створення і підтримка балансу сил, зокрема влади, соціальний контроль<sup>9</sup>; створення нових соціальних інститутів<sup>10</sup>; отримання інформації про соціальне середовище<sup>11</sup>; нормотворчість, створення нових соціальних норм і оновлення існуючих<sup>12</sup>.

У науковій літературі пострадянського простору зустрічаються лише часткові напрацювання з даного питання. Наприклад, Ю.Г.Запрудський виділяє такі загальні функції соціального конфлікту: сигнальна, що характеризує конфлікт як показник певного стану суспільства; інформаційна, близька до сигнальної, але значно ширша; диференціююча, що визначає процес соціальної диференціації, який виникає під впливом конфлікту; динамічна, що полягає у здатності конфлікту пришвидшити суспільний розвиток і здійснювати соціальні зміни<sup>13</sup>.

Ці функції є загальними для соціальних конфліктів. Чи може юридичний конфлікт виконувати ті або інші загальні функції? За логікою співвідношення часткового із загальним можна виділити загальні й специфічні функції юридичного конфлікту. Якщо загальні можуть бути характерні для будь-якого соціального конфлікту, то специфічні в основному властиві тільки юридичному. Відразу значимо відносний характер функцій юридичного конфлікту, позаяк не всі і не завжди юридичні конфлікти виконуватимуть ті або інші властиві функції.

Спробуємо спочатку вивести загальні функції. Об'єктивною функцією конфлікту в конфліктологічній літературі нерідко вважається розв'язання суперечностей, що породжують протиріччя сторін. Але конфлікт може і підсилювати суперечності, загострювати їх, заганяти в глухий кут. Конфлікту можна запобігти, а суперечність, що лежить в його основі, може бути не вирішеною. Та і не завжди саме вирішення протиріччя співпадає з цілями учасників. Якщо метою однією із сторін конфлікту є, наприклад, усунення суперечності (причому саме на її користь), то метою іншої сторони цілком може бути збереження статус-кво, ухилення від конфлікту, або розв'язання суперечності без протиріччя сторін. У конфлікті можуть бути навіть зацікавлені не самі сторони, а третя сторона, що провокує конфлікт. Отже, залежно від різних цілей, що переслідуються учасниками, функції конфлікту з їх позицій можуть бути більш багатогранні. Тому виділення розв'язання суперечності в загальну функцію будь-якого конфлікту навряд чи буде правильним.

У сучасній конфліктології іноді виділяють таку функцію, як інформаційна. Вже саме виникнення конфлікту часто виявляє суперечність, що породила його, тобто несе про нього певну інформацію, яка розширюється з розвитком і зміною протиріччя. У конфлікті потреби і інтереси учасників, а також причини протесту і цілі, що досягаються ними, виражаються більш адекватно, ніж у спокійній ситуації. У конфліктному стані сторони повніше проявляють об'єктивні проблеми, чіткіше усвідомлюють свої інтереси. Обидві сторони зацікавлені в повній і достовірній інформації, що дає змогу виробити найбільш вірогідну стратегію і тактику боротьби. Тому вони змушені ділитися наявною інформацією. Особливо інформаційний потенціал розширюється в процесі переговорів. Отже, в результаті протиріччя учасники отримують набагато більше інформації про проблеми, інтереси, позиції, способи вирішення протиріччя, чим в передконфліктному стані. Найбільш істотний чинник в ухваленні інформації, наприклад про правову

норму, – це ступінь її відповідності інтересам суб'єкта. У спокійній ситуації правова інформація не так важлива, як у конфліктній. Для швидкого розв'язання конфлікту сторона або сторони намагаються якомога глибше з'ясувати правові норми, що регулюють дані відносини. Та і не кожен здатен отримати інформацію, приховану за звичними нормами поведінки і діяльності, засвоїти норми шляхом лише спостереження і лише через позитивні санкції. Вираз на «помилках навчаються» підтверджує, що багато хто тільки шляхом конфліктних взаємин дізнається про свої дійсні права. Все це підтверджує існування інформаційної функції конфлікту.

Конфліктна взаємодія, що є за своєю сутністю феноменом динамічного характеру, завжди впливає на стан даної системи соціальних взаємозв'язків, породжує в ній зміни. Конфлікт може бути стимулятором, рушійною силою суспільних і державних змін. Як відзначає Л.Козер, «групи або системи, яким не кинуте виклик, є менш здібними до творчої реакції»<sup>14</sup>. Динамічна сила конфлікту не раз наголошувалася марксизмом в характеристиці класової боротьби. У науковій літературі динамічну функцію соціального конфлікту виділяє також Ю.Г.Запрудський. На його думку, варто вибухнути конфлікту і все приходить в рух, розвиток, і вже збереження колишнього стану неможливе. Соціальний конфлікт і статус-кво колишнього соціального буття несумісні. Іноді зміни, на перший погляд, можуть мати незначний характер. Але з початком конфлікту завжди виникає розкол у поглядах, відносинах між людьми, і це вже крок убік від колишнього стану. «Чим сильніше соціальний конфлікт, тим очевидніше його вплив на перебіг соціальних процесів, тим значніші викликані ним зміни і темпи їх здійснення»<sup>15</sup>. Динамічна функція конфлікту, на нашу думку, полягає в його здатності швидшими темпами здійснювати перетворення і зміни.

У суспільному житті, відзначав Г.В.Плеханов, «будь-яка правова установа рано чи пізно перетворюється на свою власну протилежність: сьогодні вона сприяє задоволенню відомих суспільних потреб; сьогодні вона корисна, необхідна саме з причини цих потреб. Потім вона починає дедалі гірше задовольняти ці потреби; нарешті, вона перетворюється на перешкоду для їх задоволення: з необхідної вона стає шкідливою – і тоді вона знищується»<sup>16</sup>.

Але в спокійній життєвій ситуації даний процес може розгортатися дуже повільно, а самі зміни можуть бути зовсім незначними. Більш-менш значні перетворення різних правових, державних, суспільних інститутів, норм поведінки і діяльності, що роками існують, беруть свій початок саме в суперечливій, конфліктній ситуації. На думку Ю.А.Веденєєва, «криза дає змогу звільнитися від тих, що пережили свій історичний час інститутів, структур»<sup>17</sup>.

Розглянувши загальні функції юридичного конфлікту, перейдемо до аналізу специфічних, які випливають саме із загальних функцій. Чималий внесок у розробку функцій юридичного конфлікту зроблено Ю.А.Тихомировим, який вважає, що юридичні колізії (а юридичний конфлікт він розуміє як колізію з найбільш гострим протиставленням сторін) не завжди є суто негативними, такими, що свідчать про вади в правовій системі і в практиці дії законів та інших актів. «По-перше, юридична колізія відображає деформацію правової системи або її окремих елементів, державних інститутів, форм господарювання. По-друге, юридична колізія виступає як свідчення природних суперечностей, нормального розвитку і функціонування державно-правових інститутів. По-третє, юридична колізія може виражати справедливе домагання нового правового порядку або охорони консти-

туційного ладу, і тоді законне протистояння свавілля, незаконним актам і діям є безперечним»<sup>18</sup>. І не випадково, як зазначає Ю.А. Тихомиров, Конституція Греції завершується статтею про право народу будь-якими засобами захищати республіканський конституційний лад. Тому функціональна змістовність юридичних конфліктів повинна завжди враховуватися.

Юридичний конфлікт, як і будь-який інший, явище неприємне, але не завжди тільки негативне. Він може позитивно впливати на правові процеси, попереджати небажані правові зміни і сприяти бажаним. Можна виділити дві основні специфічні функції юридичного конфлікту, які впливають із загальних. Перша зумовлена загальною здатністю будь-якого конфлікту нести інформацію про дійсність. Юридичний конфлікт може відображати деформації правової дійсності, вказувати на дефекти правової системи, недосконалість законодавства і судової практики, виявляти дисбаланс в організації і функціонуванні державно-правових інститутів. Наприклад, конфлікти між законодавчими і виконавчими органами можуть проявляти такий дисбаланс правової системи, як невідповідність підзаконних актів законам.

На практиці досить часто видаються адміністративні рішення на розсуд керівників усіх рівнів. Нерідко приймаються правові акти неправоздатними суб'єктами або акти, не передбачені законом, Конституцією, які деформують правову систему. Діяти на основі розсуду, віддавати пріоритет конкретним актам поза їх залежністю від Конституції є певною традицією. Акти визнаються або критикуються, але до Конституції як до арбітра часто вдаються, коли вже виникає конфлікт. Нормативний масив, що хаотично розвивається, породжує безліч юридичних конфліктів, які якраз і розкривають юридичні суперечності, що лежать в їх основі. За допомогою конфлікту можуть виявлятися і прогалини в законодавстві, а також невідповідності норм права реальній дійсності. Навіть не у перехідні періоди з одного стану суспільства в інше, не говорячи вже про період реформ, з часом багато нормативних актів не відповідають частково або повністю умовам, що змінилися. І у виявленні таких нормативних актів, що суперечать реальній дійсності, чималу роль відіграють конфлікти.

Саме недосконалість права, правової системи, законодавства веде до юридичних суперечностей, а часто і до юридичних конфліктів. Наприклад, нині правове забезпечення явно відстає від процесів, що відбуваються у сфері корпоративних відносин. Тому відсутність закону і поспішне ухвалення суперечливих підзаконних актів, а також існування безлічі «прогалин» у даній сфері призвели до низки юридичних конфліктів у самих акціонерних товариствах, між акціонерними товариства і державними органами, а також значною мірою спричинили поширення в Україні рейдерства. Окрім того, що дані юридичні конфлікти відображають вади в законодавстві, вони, у свою чергу, можуть бути і вже стали реальним поштовхом для ухвалення нових правових норм у даній сфері суспільних відносин, зокрема, що стосується Господарського кодексу України, законів щодо діяльності акціонерних товариств тощо, а також відміни суперечливих підзаконних актів. Тобто вони сприяють вдосконаленню законодавства. А це можна віднести до другої специфічної функції юридичного конфлікту, яка впливає із загальної здатності будь-яких конфліктів здійснювати зміни і перетворення.

Другу специфічну функцію юридичного конфлікту можна сформулювати так: вплив на процес зміни правової дійсності. Юридичний конфлікт може сприяти зміні правової системи, законодавства, державно-правових інститутів. Протибор-

ство може привести до ліквідації, перетворення і створення правових, державних інститутів. Наприклад, конфлікт між законодавчою і виконавчою гілками влади 2004 р. завершився конституційними змінами, запровадженням нових конституційних норм щодо перерозподілу владних повноважень у державі. А в Російській Федерації таке протистояння 1992–1993 рр. закінчилося зміною законодавчого органу.

Протиборство може призвести до створення нових правових норм і оновлення існуючих, внесення доповнень і змін до нормативних актів. Багато юридичних конфліктів можуть вирішуватися такими способами управлінської діяльності, як припинення і відміна акту.

В умовах дефектності правових норм, що не задовольняють інтереси суб'єктів, з одного боку, в них може формуватися правовий нігілізм, а з іншого – така незадоволеність може спричинити низку юридичних конфліктів, що сприяють або на стадії вирішення протиборства, або надалі законодавчому закріпленню інтересів даних суб'єктів.

Отже, юридичний конфлікт може або порушувати справедливе співвідношення позицій, або відновлювати (повністю або частково) таке, може виражати справедливе домагання на новий правовий порядок, тобто бути позитивним явищем і виконувати позитивні функції. Конструктивне ставлення до конфліктів передбачає не уникнення або придушення їх, а диференційований до них підхід.

**1.** *Coser L.A.* The Functions of Social Conflict. – L., 1956. – P. 154. **2.** *Dahrendorf R.* The modern social conflict: An essay on the politics of liberty. – L., 1988. – XVI. – P. 87. **3.** *Занрудский Ю.Г.* Социальный конфликт: Политолог. анализ. – Ростов-н/Д, 1992. – С. 69. **4.** *Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н., Кудрявцев С.В.* Введение в общую теорию конфликтов. – М., 1993. – С. 22. **5.** Там само. – С. 20. **6.** *Coser L.A.* *Op. cit.* – P. 197. **7.** *Ibid.* – P. 33–48, 139–149. **8.** *Ibid.* – P. 67–110, 128. **9.** *Ibid.* – P. 51, 123. **10.** *Ibid.* – P. 126. **11.** *Ibid.* – P. 128. **12.** *Ibid.* – P. 137. **13.** *Занрудский Ю.Г.* Цит. работа. – С. 84–86. **14.** *Coser L.A.* Conflict: Social aspects // *International encyclopedia of social sciences.* – N.Y., 1968. – Vol.3. – P.79. **15.** *Занрудский Ю.Г.* Цит. работа. – С. 86. **16.** *Плеханов Г.В.* К вопросу о развитии монистического взгляда на историю // *Плеханов Г.В.* Избранные философские произведения. – М., 1956. – Т.1. – С. 577. **17.** *Веденеев Ю.А.* Теория и практика переходных процессов в развитии российской государственности // *Государство и право.* – 1995. – № 1. – С. 107. **18.** *Занрудский Ю.Г.* Цит. работа. – С. 14–15.